

Türkçe'nin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri

A. Sumru Özsoy ve Eser E. Taylan
Boğaziçi Üniversitesi

I. Giriş

1.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı Türkçe'de iki olayın arasındaki nedensellik ilişkisini belirten yapılardan *için* ve *diye* ilgeçleri ile kurulmuş olan yantümcelerin yapısal ve anlamsal özelliklerini incelemektir.¹ Aynı ya da benzer ilişkileri belirten yapılar arasındaki kullanım farklılıklarını belirleyen özelliklerin ortaya çıkarılmasının, Türkçe'nin betimlenmesine olduğu kadar gerek anadil gerek yabancı dil olarak öğretimine de katkıda bulunabileceği kanısındayız.

Aşağıdaki (1a-b) örneklerinde görüldüğü gibi, *için* ve *diye* ilgeçleri ile kurulmuş olan yantümcelerin, yantümcenin yüklemi ile ana tümcenin yüklemi arasında bir neden-sonuç ilişkisi belirttiği bilinmektedir.²

- (1) a. [[Bilet almadığım] için] konsere gitmiyorum.
b. [[Bilet almadım] diye] konsere gitmiyorum.

Ancak, Türkçe'de yukarıda örneklendiği gibi *için* ve *diye* yapılarının eş anlamlı olduğu durumlara karşın, bu yapıların birbirlerinden anlam açısından farklı oldukları durumlarda bulunmaktadır. Böyle bir farklı kullanımı (2a-b)'de görmekteyiz:

- (2) a. [[Sinirlerine hakim olamadığı] için] ağladı.
b. [[Sinirlerine hakim olamadı] diye] ağladı.

¹ Nedensellik ilişkisi Türkçe'de ilgeç yapıları yanısıra *çünkü* gibi bağlaçlarla kurulan tümceler ve bazı zaman gösteren yantümce yapıları ile de belirtilebilmektedir. Bu çalışma yalnızca ilgeç yapılarını incelemektedir.

² Türkçe'de neden belirten ilgeç yapıları arasında *için* ve *diye* 'den başka *göre* ilgeci ile kurulan yantümceler de bulunmaktadır. Örneğin,

- (i) [[Bilet almadığıma] göre] konsere gitmiyorum.

Ancak, bu örnekte görüldüğü gibi, *göre* yapısı mantıksal çıkarım belirtmekte, öznel nedensellik ilişkisi gibi diğer nedensellik türleri ise *için* veyadiye yantümceleri ile belirtilmektedir. Örnek (ii)'de görüldüğü gibi, *göre* yantümcesi mantıksal çıkarım sonucu olmayan bir nedensellik ilişkisinde kullanılamamaktadır:

- (ii) * [[Şişmanladığıma] göre] üzülüyorum.

göre yapısı salt mantıksal çıkarım belirttiği için bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

(2a-b)'deki tümceler, *sinirlerine hakim olamama* durumu ile *ağlama* eylemi arasındaki neden-sonuç ilişkisinin içerdiği önvaryansayımlar ve dolayısıyla da kullanım alanları açısından birbirlerinden farklıdır. (2b)'de *ağlama* eyleminin nedeni konuşmacının *sinirlerine hakim olamama* durumuna üzülmesi/ hırslanması veya bu durumu kendine yedirememesidir. (2a) ise çift anlamlıdır. Bir anlamı (2b) ile aynıdır. Diğer bir anlamı ise, *ağlama* eyleminin konuşmacının *sinirlerine hakim olamama*'sından kaynaklanan kontrol dışı bir olgu olduğudur.

Türkçe'nin dilbilgisi çalışmalarında, *diye* yapısının neden gösteren bir ilgeç yapısı olduğu Underhill (1976)'dan önce gözlemlenmemiştir. Ancak Underhill (1976) da *diye* yapısının neden belirttiği ifade edilirken, *için* ile *diye* yapılarının arasındaki fark üzerinde durulmamıştır. Banguoğlu (1995)'te *diye* ilgecinin amaç gösteren yantümceler kurduğu, *için*'in ise neden gösteren yapılar oluşturduğu belirtilmektedir. Özsoy (1996)'da nedensellik gösterdikleri bağlamlarda *için* ile *diye* yapılarının arasında anlam farklılıkları olduğu ortaya konulmuştur.

Adı geçen çalışmalarda gözlemlenen özelliklere ek olarak, bu iki ilgeç yapısının arasındaki farklılıkların başka nedenlerden de kaynaklandığı görülmektedir. Bu incelemede bunlardan yalnızca (i) ana ve yantümcenin eylemlerinin sözlüksel anlamları ve (ii) bu eylemlere eklenen zaman, kip ve kişi eklerinin niteliği üzerinde durulacaktır.

1.2. İçin / diye yantümcelerinin yapısal özellikleri

Nedensellik gösteren *için / diye* ilgeçleri ile kurulan yantümcelerinin arasında çeşitli yapısal farklılıklar bulunmaktadır. (1a)'da görüldüğü gibi, *için* ilgecinin yantümcelerini, eylemlerine *-DİK/-(y)AcAK* takılarının eklenmesi sonucu adlaştırılarak oluşturulmaktadır. Özneleri yalın durumda olan bu yantümcelerinin eylemlerine özne ile uyumlu iyelik eki getirilir.

(3) a. (Ben) [[(ben) Bilet al-ma-dığ-ım] için] konsere gitmiyorum.

Eyleminde *-mA/-mAK* takıları bulunan *için* yantümcelerini amaç belirtmektedir.

(3) b. [[Biz-im yemeğe kal-ma-mız] için] çok ısrar ettiler.

c. Biz [[_____ bilet al-mak] için] gişeye gidiyoruz.

Diye yapısı da *için* gibi nedensellik ve amaç belirtir. Nedensellik belirttiği durumlarda, yantümcenin eylemi istek kipi dışında anatümcenin eylemine gelebilecek tüm zaman ve kip eklerini alabilmektedir. *İçin* yantümcesinde bulunan iyelik ekine karşın da bu yapılarda eyleme eklenen uyum eki, anatümcelerinin eylemlerine eklenen uyum ekleridir.

(4)a. [[Bilet al-ma-dı-m] diye] konsere gitmiyorum.

Böylelikle *diye* yapılarının anatümce yapısına sahip yantümceler olduğunu görmekteyiz.

İstek kipi ile kurulan *diye* yantümceleri nedensellik değil, amaç belirtir.

(4)b. [[Biz yemeğe kal-alım] diye] çok ısrar ettiler.

Bu yapılarda da yantümcenin eylemi, kendi öznesi ile uyumludur.

II. *İçin* ve *diye*'nin anlam farklılıkları

Nedensellik belirten *için* ve *diye* yapılarının değişik kullanımlarına baktığımız zaman, bu iki yapının anlam farklılıkları daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların (i) ana ve yantümcenin eylemlerinin sözlüksel anlamları ve (ii) bu eylemlere eklenen zaman, kip ve kişi eklerinin niteliğine bağlı olduğu görülmektedir. Bu iki etkenin özellikleri ve birbirleriyle olan ilişkileri aşağıda sırasıyla açıklanmağa çalışılacaktır.

2.1. Eylemin sözlüksel anlamları

Nedensellik ilişkisinin kurulabilmesi için temel koşul, yantümce ile anatümcenin eylemlerinin arasında mantıksal bir zaman ve nedensellik ilişkisinin bulunmasıdır.³ Böyle durumlarda eşanlamlı olabilen *diye* ve *için* yantümcelerinin özelliklerini inceleyebilmek için, anatümce ve yantümce eylemlerinin etkenlik gösteren sınıfa bağlı oldukları ve her iki eylemin öznelerinin de aynı olduğu (birinci tekil şahıs) durumlara bir göz atalım:

(5) a. [Ödevimi erken bitirdim]diye] televizyon seyrediyorum/seyredeceğim/seyrettim.

b.*[Ödevimi erken bitiririm/bitireceğim/bitiriyorum]diye] .....

(6) a. [Ödevimi erken bitirdiğim]için] televizyon seyrediyorum/seyredeceğim/seyrettim.

b.*[Ödevimi erken bitireceğim]için] .....

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, anatümcenin eylemi şimdiki, gelecek ve geçmiş zamanlarda olabildiği halde, *diye* ve *için* yantümcelerinin

³Neden-sonuç ilişkileri özellikle felsefe alanında geniş olarak ele alınmıştır. (bkz. Keat ve Urry (1975) s. 152-154, Ogden and Richards (1936) s. 54-57.

eylemleri yalnızca geçmiş zaman gösteren *-DI* ve *-DIK* biçimlerini alabilmektedirler. Bu kısıtlama iki eylemin gerçek hayattaki zaman ilişkisinden doğmaktadır; şöyle ki, *televizyon seyretmek* eylemi ödevin bitme zamanından sonra yer alması gereken bir olaydır. Örnek (5b)'deki gibi, iki olayın arasındaki zaman ilişkisi, gösterilen nedenin (*Ödevini erken bitirme*) sonuçtan (*televizyon seyretme*) sonra gerçekleşmesi gibi mantıkdışı olduğunda tümce dilbilgisel olmamaktadır.

Ancak, anatümce ve yantümce nin etkenlik gösteren eylemlerinin geçmiş zamanda ve mantıklı bir ilişki içinde olduğu durumlarda bile, *diye* yapılarının her zaman dilbilgisel olmadığı da gözlemlenmektedir. Örnek (7a-b)'de *diye* yantümcesindeki olay anatümcede belirtilen olaydan daha önce yer almıştır; yani, bu örneklerde yantümce ile anatümce arasındaki zaman ilişkisi mantuksaldır. Ancak her iki tümce yine de tam olarak dilbilgisel değildir:

- (7) a.*[[Taksiye bindim] diye] eve erken gittim.
b.*[[Hızlı koştum] diye] otobüse yetiştim.

Buna karşın, tümceler, örnek (8)'de olduğu gibi, ancak *için* yantümce leri ile dilbilgisel olmaktadır:

- (8) a. [[Taksiye bindiğim] için] eve erken gittim.
b. [[Hızlı koştuğum] için] otobüse yetişiyorum/yetişeceğim/yetiştim.

Örnek (7) ve (8)'de *için* ve *diye* yapılarını içeren tümce lerin arasındaki dilbilgisellik farkı yantümcede belirtilen nedenselliğin türünden kaynaklanmaktadır. Buradaki nedensellik neseldir. *Taksiye binmek* ile *eve erken gitmek* ve *hızlı koşmak* ile *otobüse yetişmek* arasında gerçek yaşamda doğal (nesnel) bir nedensellik bulunmaktadır. Böyle durumlarda, yani aralarında doğal bir nedensellik ilişkisi bulunan iki olgunun belirtilmesinde, (7a-b) örneklerinde olduğu gibi, *diye* yantümce lerinin tercih edilmediği görülmektedir. Bu da, Türkçe'de *diye* yantümce lerinin öncelikle öznel nedensellik ilişkisini belirttiğini göstermekte, hem öznel hem nesnel nedensellik belirten *için* yantümce lerinin de dolayısıyla daha geniş bir kullanım alanına sahip olduğunu açıklamaktadır.⁴

2.2. Yantümce nin zaman ekleri

Anatümce ve yantümce nin etkenlik gösteren eylemlerinin belirttikleri olayların mantıklı bir zaman ilişki içinde olduğu durumlarda, *diye* yantümcesindeki *-(y)AcAK* ile *-Ir* eklerinin yantümce nin işlevini ve kendi anlam alanlarının özelliklerini belirlediklerini görmekteyiz.

⁴Öznel nedensellik ilişkisi konuşmacının kişisel değerlendirmesine dayanan bir nedenselliği yansıtır. Bu kişisel değerlendirme, toplumsal uygulamalardan kaynaklanan inançlara, isteklere bağlı olabileceği gibi, salt bireysel düzeyde kurulmuş ilişkilere de bağlı olabilir.

2.2.1. [.....-(y)AcAK] diye

Diye yantümcesinin eylemindeki -(y)AcAK takısı, anatümce ile yantümcenin arasındaki ilişkinin nedensellik değil, amaç ilişkisi olduğunu göstermektedir:

(9) [[Ödevimi erken bitireceğim] diye] yemek bile yemedim/yemek molası bile vermedim.

Örnek (9)'da konuşmacı gerçekleştirmek istediği *ödevini erken bitirme* amacı ile *yemek yeme*'diğini veya *yemek molası verme*'diğini belirtmektedir; yani *diye* yantümcesindeki olay, anatümcedeki olaydan daha sonra yer alacağı gibi anatümcedeki olgu için de bir amaç oluşturmaktadır. Bu anlamda amaç gösteren başka bir yapı da (10a)'da örneklenen *-mAK için* yapısıdır:

(10)a. [[Ödevimi erken bitirmek] için] yemek bile yemedim/yemek molası bile vermedim.

Ancak belirtmek istenen ilişki amaç değil neden olduğu durumlarda kullanılan yapı, örnek (10b)'de olduğu gibi, *-DIK/-(y)AcAK için* yapısıdır:

(10)b. [[Ödevimi erken bitireceğim] için] yemek bile yemedim/yemek molası bile vermedim.

Burada *ödevi erken bitirmek* önceden bilinen bir zorunluluktur; bu zorunluluk da anatümcede belirtilen eylemin yerine getirilme nedenini oluşturmaktadır.

Eylemlerinde -(y)AcAK takısı bulunan *diye* yantümcelerinin amaç gösterme işlevi yanısıra, anatümcenin eyleminin sözlüksel anlamına bağlı olarak, (11a-b)'de olduğu gibi, bazı durumlarda neden de gösterebildiğini görmekteyiz.

(11) a. [[Hızlı koşacağım] diye] kendimi çok zorladım.

b. [[Hızlı koşacağım] için] kendimi çok zorladım.

Ancak, bu kullanımda *diye* yapısı ile *çin* yapısı arasında anlam farkı olduğunu görmekteyiz. Örnek (11a)'da anatümcenin yüklemi olan *zorla* - eyleminin gerçekleşmesi, *diye* yantümcesindeki *koşma* etkenliği ile eşzamanlıdır. Başka bir deyişle, burada konuşmacı kendini koşarken zorladığını belirtmektedir. Buna karşın, (11b)'de *koşma* eyleminin *zorlama* eyleminden sonra yer alacağı, dolayısıyla gelecekte yer alacak *hızlı koşma* eyleminin konuşmadan önce yer alan *kendini zorlama* eylemine bir neden teşkil ettiği belirtilmektedir.

Burada ilginç bir nokta da genellikle amaç belirten *-mAK için* yapısının (11c)'de gördüğümüz gibi *zorlama* eylemi ile (9a)'daki tümce ile eşanlımlı olabmesidir.

(11)c. [[Hızlı koşmak] için] kendimi çok zorladım.

Bu tümce çift anlamlıdır. Bir anlamında konuşmacı kendini hızlı koşma amacı ile zorlamıştır. Diğer anlamında ise (11a)'da olduğu gibi, konuşmacı kendini koşma eylemi sırasında zorlamıştır; dolayısıyla burada bir neden ilişkisi belirtilmektedir.

2.2.2. [.....-Ir] diye

Neden gösteren *diye* yantümcelerinin eylemlerinin zaman eklerinde görülen başka bir özellik de *diye* yantümcesinin eyleminin durum gösteren eylem sınıfından olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu özellik, aşağıda verilen örneklerde görüldüğü gibi, yantümcenin eylemindeki *-Ir* takısının işlevi ile ilgilidir:

- (12) a. * [[İngilizceme güvenirim] diye] sınava gireceğim.
 b. * [[Ondan hoşlanırım] diye] davetini kabul ettim.
 c. * [[Kardeşime benzerim] diye] onun yerine sınava girdim.
 d. [[Ben iki dil *bilirim/biliyorum] diye] o işe başvurduğum.

- (13) a. ? [[İngilizceme güveniyorum] diye] sınava gireceğim.
 b. ? [[Ondan hoşlanıyorum] diye] davetini kabul ettim.
 c. ? [[Kardeşime benziyorum] diye] onun yerine sınava girdim.
 d. [[Ben iki dil biliyorum] diye] o işe başvurduğum.

(12) ve (13)'deki tümcelerde görüldüğü gibi, bu tür yapılarda *diye* yantümcesinin eylemine *-Ir* eki getirilememekte, aynı tümceler *-Iyor* eki ile daha dilbilgisel olmaktadır.

Yantümce eylemleri durum altsınıfından olan bu tümcelerinin özelliklerini (12a)'yı örnek olarak açıklayabiliriz. (12a)'da konuşmacı *-Ir* eki ile İngilizce bilgisine güvendiğini belirtmek istemektedir; başka bir deyişle, konuşmacı *İngilizcesi'ne güvenme* durumu içindedir ve bu güvenme durumu sürerlik içermektedir. Böyle bir bağlamda, *diye* yantümcesinde *-Ir* eki kullanılamamaktadır. Bu kısıtlama, *güven* gibi sürerlik içeren ve dolayısıyla *-Ir* ekine alışkanlık görünüşü anlamını yükleyen eylemlerle, bu ekin olasılık kipi anlamının çatışmasıyla açıklanabilir.

Gerçekten de, olasılık anlamını bağımsız olarak belirten *belki* belirteci ya da *-(y)Abil* kip ekiyle *-Ir* ekinin beraber kullanılması, bu kısıtlamayı ortadan

kaldırmaktadır. Bunu da, yantümcesinde *hoşlanmak* eylemi olan (12b') örneğinde görebiliriz.

(12)b'. [[Ondan belki hoşlanırım/hoşlanabilirim]diye] davetini kabul ettim.

Değişme olasılığı (12a)'daki *İngilizce'ye güven* eylemine göre daha fazla olan (12b)'deki *birisinden hoşlanma* eylemi *-Ir* ekinin olasılık anlamını ön plana çıkarmakta, alışkanlık görünüşü anlamını ise tamamen silmektedir. Bunun sonucu olarak da, (12b)'deki *diye* yantümcesinin içerdiği *hoşlanma* durumunun, anatümcede belirtilen *kabul etme* olayına bağlı olarak gerçekteşip gerçekteşmeyeceğini anlamaktayız.

Burada ilginç ve açıklanması gereken bir başka boyut da (13)'teki *-Iyor* eki ile kurulmuş olan tümcelerin (12)'deki tümcelere göre daha dilbilgisel olmalarına karşın yine de tam dilbilgisel olmamalarıdır. Dilbilgisellikteki bu göreceliği *diye* yapılarının temel işlevi ile açıklayabiliriz. *Diye* yantümceleri öznel nedensellik belirtmektedir. *-Iyor* ekinin kesinlik içeren bir durumu belirtmesi ve bu durumun şimdiki zamanda geçerli olmasından kaynaklanan bir nesnel nedensellik çağrıştırması nedeniyle de bu tümcelerin dilbilgisellik düzeyleri düşüktür.

Bunun da kanıtı olarak, aynı tümcelerin her iki eylemi de geçmiş zaman eki ile çekilmiş olan yapıları gösterebiliriz:

- (14) a. *[[İngilizceme güvendim] diye] sınava girdim
b. *[[Ondan hoşlandım] diye] davetini kabul ettim.

(14)'teki örneklerde eylemler geçmiş zamanda gerçekteşmiştir ve dolayısıyla, *-Iyor* örneklerinde olduğu gibi, kesinlik içermektedir. Bu durumlarda da *diye* yantümcesi dilbilgisel değildir.

Salt doğal bir nedensellik ilişkisi belirtilmek istendiğinde, örnek (15)'te görüldüğü gibi, *için* yantümcesi kullanılmaktadır:

- (15) a. [[İngilizceme güvendiğim] için] sınava girdim (ve sınavı geçtim)
b. [[Ondan hoşlandığım] için] davetini kabul ettim. (ve hala hoşlanıyorum)

(15a-b)'de nedensellik dışında *diye* yapısının getirdiği ek bir anlam boyutu bulunmamaktadır.

Burada gözlemlenmesi gereken başka bir nokta da, neden belirten yapılarda salt olasılık belirtilmek istendiğinde, *için* yantümceleri yerine, *-Ir* eki alan *diye* yantümcelerinin yeğlendiğidir. Bunu (12b)'deki örnekle gösterebiliriz:

- (12) b'. [[Ondan belki hoşlanırım/hošlanabilirim] diye] davetini kabul ettim.
b".??[[Ondan hoşlanabileceğim/belki hoşlanacağım] için] davetini kabul ettim.

(12b'')de verilen -(y)AcAğ-ım için yapısının dilbilgisellik düzeyi, (12b')deki *diye* yapısınıninkine göre daha düşüktür.

2.3. Kısıtlamaların kalkması

Vurgulanması gereken bir nokta, 2.1 ve 2.2'de belirtilen kısıtlamaların bazı durumlarda geçerli olmadığıdır. 2.1 'de gözlemlenen kısıtlamaların bazıları anatümce ve yantümce eylemlerinin değişik sınıflara bağlı olduğunda ortadan kalkmakta olduğunu görmekteyiz. 2.2'de gözlemlenen kısıtlamalar ise yalnızca yantümce ve anatümce öznelerinin, kişileri aynı olduğu durumlarda geçerlidir. Her iki tümcenin özneleri ayrı kişiler olduğu durumlarda, bu kısıtlamalar ortadan kalkmaktadır.

Örnek (5)'te olduğu gibi, anatümce ve yantümcenin etkenlik gösteren eylemlerinin geçmiş zamanda ve mantıklı bir ilişki içinde olmasına karşın dilbilgisel olmayan *diye* yapılarının, anatümcenin eyleminin başka bir eylem sınıfına bağlı olduğu durumlarda dilbilgisellik kazandığını görmekteyiz:

- (16) [[Taksiye bindim] diye] sevindim.

(16)'da *sevinmek* eylemi etkenlik göstermemekte, öznenin ruhsal durumunu yansıtmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni ise yantümcede belirtilen *taksiye binmek* olayıdır. Öznenin ruhsal durumu ile o durumun ortaya çıkmasına neden olan olay arasındaki ilişki, yalnızca özne için geçerli olan bir özel nedensellik ilişkisinden doğmaktadır. Böyle durumlarda da (2.1)'de belirtilen kısıtlamanın ortadan kalktığını görmekteyiz.

(2.2)'de ortaya çıkarılan *-Ir* ekinin anlam kısıtlamasının, yantümce ile anatümcenin eylemlerinin özneleri farklı kişiler olduğunda geçerli olmadığını aşağıdaki örneklerde görmekteyiz:

- (17) a. (Onlar) [[(ben) İngilizceme güvenirim] diye] beni sınava soktular.
b. Biz [[Ayça sever] diye] ona bu kitapları getirdik.

Örnek (17)'de *-Ir* ekinin alışkanlık görünüşü anlamını yansıttığını görmekteyiz.

III. Önvarsayımlar

İçin ve *diye* yapılarının bir eş özelliği de, belirttikleri ve yukarıda incelenen düz nedensellik ilişkisine ek olarak iki söylem işlevi olmasıdır. Bunlardan bir tanesi,

bağlam içinde tümcede belirtilmek istenilen durumun gerçekte tam tersinin geçerli olduğunu üstü kapalı bir biçimde belirtilmesidir. Diğeri ise, konuşmacının *diye* yapısıyla, dinleyicinin farketmediği ancak nitelik açısından sorgulanamayacak bir nedensellik ilişkisini dinleyicinin dikkatine getirmesini sağlamaktır.

3.1. Ters geçerlilik

(18) nolu örnekte *konsere gitmek* ile *bilet almak* eylemleri arasında nesnel bir nedensellik bulunmaktadır. Nedensellik ilişkisinin sorgulanamayacağı böyle bir bağlamda, *diye* yantümcesi anaeylemde belirtilen olayın konuşmacı tarafından artık yeğlenmese de gerçekleştirilmesinin zorunlu olduğu bir durumu belirtmektedir.

(18) [[Bilet aldım] diye] konsere gidiyorum.

rnek (18)'de konuşmacı artık konsere gitmek istememektedir; ancak bilet almış olduğu için kendini gitmek zorunda hissetmektedir. Her iki eylemin olumsuz olduğu bağlamlarda da konuşmacının yapmak istediği ile yapmak zorunda kaldığı durumların birbirinin zıddı olabileceğini görmektediriz:

(18') [[Bilet almadım] diye] konsere gitmiyorum.

Diye yantümcesi bulunan (18')de konuşmacının konsere gitme arzusunda olduğunu ancak bileti olmadığı için konsere girebilme olasılığının bulunmadığını düşündüğünü anlamaktayız. Bu tümceyi *için* yantümcesinin bulunduğu bir yapıyla karşılaştırdığımızda, aynı özelliğin *için* yantümcesinde de bulunduğunu görmektediriz:

(19) a. [[Bilet aldığım] için] konsere gidiyorum.

b. [[Bilet almadığım] için] konsere gitmiyorum.

(18) ve (18')daki örnekleri (19a-b)'yle karşılaştırdığımızda, (19a-b)'deki tümcelerin hem nesnel hem öznel nedensellik belirtebildiğini görüyoruz.

3.2. Doğal nedensellik

rnek (20)'de olduğu gibi doğal olayları açıklayan türde nedensel ilişkiler *için* yapıları ile belirtilmektedir:

(20) a. [[Hava sıcaklığı 0 derece olduğu] için] su dondu.

b. [[O maddenin yoğunluğu sudan hafif olduğu] için] suyun üzerinde yüzüyor.

Böyle doğal nedensellik ilişkilerinin geçerli olduğu durumlarda, konuşmacının *diye* yantümcesini kullanması söyleme başka bir boyut katmaktadır. Bunu (21)'deki tümelerde gözlemlemekteyiz:

- (21) a. O madde [[yoğunluğu sudan hafif] diye] suyun üzerinde yüzüyor.
b. [[Hava sıcaklığı 0 derece] diye] su dondu.

(21a-b), konuşmacının herkesçe bilinen bir doğa kuralının dinleyici tarafından bilinmediğini düşünmesi durumlarında kullanılmaktadır. *Diye* yapısı konuşmacının böyle bilinen bir gerçeğin dinleyici tarafından bilinmemesini hayretle karşıladığını dolaylı bir biçimde belirtmekte ve biraz da küçümseyici bir ifade ile bunu dinleyiciye hatırlatmaktadır.

IV. Sonuç

Bu çalışmada, nedensellik gösteren *için* ve *diye* yapıları arasındaki kullanım farklılıklarını belirleyen bazı özellikler üzerinde durulmuştur. Türkçe'de *için* yapısının neden göstermede daha yaygın bir biçimde kullanılmasına karşın *diye* yapılarının bu işlevinde zaman ve kişi kısıtlamaları bulunmaktadır. *İçin* yapısı her türlü nedensellik ilişkisini belirtirken, *diye* yapısı daha öznel bir ilişkiyi belirtmekte ve öznel olmayan durumlarda ya dilbilgisel olmamakta ya da ancak çok yüklü bir önvarsayım içermektedir. Temel işlevleri arasındaki bu fark da *için* ve *diye* yapılarının kullanımlarını belirleyen öğeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. *İçin* ve *diye* yapılarının özelliklerinin bir kısmının daha ortaya çıkarıldığı bu çalışmanın bulgularının bundan sonra bu alanda başka çalışmalara da yol açacağını ummaktayız.

Kaynakça

- Banguoğlu, Tahsin. 1995. Türkçe'nin Grameri. Ankara; Türk Dil Kurumu Yayınları 528.
- Keat, Russell ve John Urry. 1975. Social Theory as science. Londra; Routledge ve Kegan Paul. Ltd.
- Ogden, C.K. ve I.A. Richards. 1936. The Meaning of Meaning. Londra; Routledge ve Kegan Paul. Ltd.
- Özsoy, A. Sumru. 1996. Türkçe Konuşalım. İstanbul; Boğaziçi Üniversitesi.
- Underhill, Robert. (1976). Turkish Grammar. Cambridge, MA; MIT Press.